

УДК 378.147:78

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ЦІЛІСНОГО ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Дворник Ю.Ф., Коваль О.В.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Стаття присвячена проблемі формування у студентів мистецько-педагогічних факультетів здатності до цілісного формування музичних здібностей учнів. Розкриваються особливості цього процесу на етапі їх фахової підготовки. Ставиться акцент на необхідності моделювання майбутньої педагогічної діяльності, теоретичної та практичної підготовки, що включає озброєння студентів методиками, за якими ефективно формується музичність учнів. У статті розглядаються умови, що забезпечують динамічний розвиток усіх структурних компонентів музично-слухових, музично-естетичних здібностей та здібностей до музичної діяльності. Вказується на необхідність оволодіння методикою діагностики музичних здібностей, яка б дозволяла виявляти рівні розвитку як окремих компонентів музичності учня, так і всього комплексу у цілому. На етапі фахової підготовки майбутній вчитель вже має усвідомити і осмислити роль і місце музичних здібностей у житті людини, необхідність їх формування для творчої самореалізації особистості. Наголошується на важливості розуміння ним особливостей процесу цілісного розвитку здібностей, знання принципів та методів формування музичності в учнів загальноосвітньої школи.

Ключові слова: музична обдарованість, музичність, музично-слухові здібності, музично-естетичні здібності, здібності до музичної діяльності, цілісне формування.

Постановка проблеми. Сьогодні українське суспільство знаходиться на порозі масштабних змін, що стають результатом реформування усіх сфер матеріального виробництва і невиробничої сфери. Соціокультурні трансформації, які відбуваються, викликані, з одного боку, бажанням суттєво підняти життєвий рівень, орієнтуючись на європейські стандарти, з іншого – зберегти національний самобутній колорит, відродити традиції, побудувати нове українське суспільство, у якому кожен громадянин міг би вільно творити і повною мірою реалізовувати свій потенціал.

Однак всі ці бажання без суттєвих змін в освіті, без підготовки якісно нового вчителя не можуть стати реальністю, адже саме вчителю належить вчити і виховувати нинішнє підрастаюче покоління, яке буде творити і розбудовувати державу завтра. Яким має бути сучасний вчитель і якими якостями володіти, аби впоратися із таким завданням, – питання нелегке, але зрозуміло, для того щоб вчити когось – вчитель сам має бути носієм усіх цих якостей, а ще – вміти формувати їх у інших. Відтак питання підготовки вчителя, здатного до реалізації окреслених завдань є питанням майбутнього нашої держави.

Як підкреслює О. Шевнюк визначальна роль в оновленні системи освіти сьогодні належить вищим педагогічним навчальним закладам, бо саме тут, вважає вчена, задаються методологічні, змістові та технологічні параметри освіти на всіх рівнях, формується педагогічне мислення і професіоналізм майбутнього вчителя [11, с. 1].

Можна констатувати, що за останні роки в педагогічній науці значно зріс інтерес до художньої освіти і виховання. І це не випадково, адже мистецтво вважається наймогутнішим засобом духовного розвитку особистості. Як стверджує К. Завалко, «у сучасному світі, під впливом висновків досліджень різноманітних наук про людину, поступово зміщується акцент у розумінні сутності та смислу музичного виховання в бік усвідомлення його не як додаткового та необов'язкового, а як необхідного. Музично-творче виховання лю-

дини, пише дослідниця, розвиток її природної музичності – це не лише шлях залучення до цінностей культури, а й ефективний засіб розвитку найрізноманітніших здібностей людини, шлях до її самореалізації як особистості» [3, с. 13]. Поза усяким сумнівом вчителю музичного мистецтва у цьому процесі має належати визначальна роль.

Підтвердженням цьому є думка О. Ростовського про те, що «музичний розвиток школярів залежить насамперед від того, наскільки в музично-естетичному плані сформована особистість учителя» [9, с. 83], і далі вчений підкреслює: «принципово важливо, щоб процес професійного становлення студентів музичних факультетів по можливості моделював педагогічну діяльність учителя музики, озброював їх досвідом практичних відносин у царині обраної професії» [9, с. 87]. У такому контексті актуалізується проблема підготовки вчителя музичного мистецтва, здатного до формування музичності школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування і розвитку музичних здібностей присвячено ціла низка досліджень. У філософсько-естетичному аспекті вона розглядається крізь призму загальних закономірностей перетворюючої діяльності людини (О. Андреев, А. Арсенєв, А. Буров, Ю. Холопов, Г. Шингаров та ін.). У соціологічній площині вивчалася зумовленість музичної обдарованості належністю окремих людей до певних соціальних груп (Г. Головінський, Т. Лукшин, А. Сохор, Р. Тельчарова). Психологи вивчають індивідуальні особливості, які впливають на успішність музичної діяльності (Е. Голубева, О. Гусєва, Н. Лейтес, С. Науменко, К. Тарасова, Б. Теплов та ін.). Музикознавчий напрямок охоплює достатньо широке коло проблем, серед яких вивчення механізмів впливу музики на особистість у зв'язку з їх психічною організацією (С. Беляєва-Екземплярська, М. Марков, Е. Маркова, В. Медушевський, С. Назайкінський та ін.). На перетині названих підходів знаходяться педагогічні дослідження і пов'язані вони з пошуком шляхів і методів формування і розвитку цих особистісних якостей (О. Комаровська, К. Мельчен-

ко, О. Перепелиця, О. Ростовський, С. Садовенко, С. Сисоева та ін.) [4, с. 1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Формування музичних здібностей школярів є одним з важливих векторів роботи майбутнього вчителя музичного мистецтва. На сьогодні існують науково-обґрунтовані методики, які можуть бути достатньо ефективними при формуванні чи то музично-слухових, чи музично-естетичних здібностей, чи здібностей до музичної діяльності, однак наші дослідження доводять, що найбільшої ефективності цей процес набуває саме при їх цілісному формуванні. Яким має бути вчитель, аби реалізувати таке завдання – питання, що потребує свого вирішення.

Актуальність розробки даної проблеми визначається наявністю суперечностей між: значними можливостями мистецько-педагогічної освіти та слабкою орієнтацією навчального процесу на цілісний розвиток музичних здібностей майбутніх фахівців; між художньо-творчим потенціалом студентів мистецьких факультетів і недостатнім рівнем його реалізації у практичній діяльності; потребою загальноосвітньої школи в учителях з високим рівнем сформованості музичності, здатних до реалізації завдань, пов'язаних з цілісним формуванням у школярів комплексу здібностей і відсутністю цілеспрямованої підготовки майбутніх вчителів до такої діяльності. Зазначені суперечності підтверджують актуальність порушеної проблеми і свідчать про необхідність подальших розробок у даному напрямі.

Метою статті є розкриття особливостей підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до цілісного розвитку музичності в учнів загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу. У вирішенні складних музично-освітніх завдань сучасна школа потребує не лише розв'язання багатьох різноманітних художньо-педагогічних проблем та розробки ефективних методик музичного навчання й виховання дітей, а в першу чергу нового вчителя, здатного забезпечити виконання поставлених перед ним завдань, які постійно ускладнюються із-за зростаючих потреб суспільства.

Вчитель має випереджати час, однак практика засвідчує, що на сьогодні це лише декларація. Як знайти ключ до вирішення даної проблеми і в чому, власне, вона полягає? На одну з таких проблем вказує А. Козир: негаразди значною мірою пов'язані з недоліками професійної підготовки фахівців, із відсутністю теоретичного і практичного знання щодо перспективи і реальних способів досягнення студентами вершин професіоналізму. Вчена наголошує, що існуюча установка на усереднену підготовку, орієнтація не на вищий, а лише на достатній її рівень, який на жаль переважає в теорії і практиці музично-педагогічної освіти, актуалізують проблему формування професійної майстерності майбутніх вчителів [5, с. 2].

Особливо складним і дискусійним є питання щодо визначення найважливішого компоненту у структурі педагогічної майстерності, з'ясування того, який з них є системотворчим і чи взагалі коректними є подібні запитання?

Часткову відповідь на них дає В. Муцмаєр, який зазначає, що найважливішим компонентом

структури педагогічної майстерності вчителя музики є не один якийсь компонент, а комплекс професійно значущих якостей його особистості [7, с. 34]. Погоджуючись із наведеними вище думками ми спробуємо розглянути цю проблему ще в одній площині, аби розширити уявлення про цей феномен.

У педагогічних дослідженнях часто порушується питання розробки педагогічної, дидактичної чи методичної моделі формування тих чи інших якостей, і це зрозуміло, адже саме на ідеї моделювання, як зазначає М. Ярмаченко, «по суті ґрунтується будь-який метод наукового дослідження – як теоретичний (при якому використовуються різноманітні знакові, абстрактні моделі), так і експериментальний (що використовує предметні моделі) [8, с. 323]. Модель виступає ідеальним зразком. Який він? А якщо конкретизувати ці питання, певною мірою відійшовши від абстрактного розуміння моделі і уявити вчителя музичного мистецтва у якості цієї моделі – зразка для наслідування. Знову ж таки, щоб бути таким зразком у вчителя мають бути сформовані всі необхідні якості.

Така «модель», звісно, не є якоюсь константою, адже вчитель все життя продовжує вдосконалюватися. Тут методологічно важливою для нас є думка Л. Анциферової про те, що «період зрілості не може розглядатися як кінцевий стан, до якого спрямований розвиток і яким він завершується. Навпаки, чим більш зрілою у соціальному і психологічному смислі стає особистість, тим більше зростає її здібність до подальшого розвитку [5, с. 8–9]. Все це повною мірою стосується вчителя музичного мистецтва. Сьогодні невпинно зростають вимоги до фахової підготовки майбутніх вчителів, які мають забезпечувати гармонійний розвиток школярів. Так, М. Фейґін вважає, що найперший обов'язок школи і вчителя – допомагати кожному вихованцю розвинути свої кращі задатки та знайти себе, обрати свій шлях, улюблену професію, стати індивідуальністю [10, с. 6]. Результативність діяльності вчителя музики багато в чому залежить від того, якою мірою гармонічно поєднуються в його особистості здібності загальні, педагогічні і музичні» [7, с. 34].

Для ефективного цілісного формування музичності учнів учитель має чітко розуміти його мету, знати закономірності, особливості, принципи та методи формування здібностей, враховуючи їх природу.

На сьогодні вчені значно просунулися у напрямку розуміння такого феномена як музичні здібності, а результати їх досліджень є достатньою науковою базою для успішної практики. У сучасних уявленнях здібності людини – це внутрішні умови її розвитку, які, як і інші внутрішні умови, формуються під впливом зовнішніх – у процесі взаємодії людини і зовнішнього середовища.

Водночас, як підкреслював Н. Лейтес, індивідуальні відмінності за інших рівних умов показують, що здібності не можуть бути просто привнесені ззовні: вони завжди несуть на собі відбиток індивідуальності [6, с. 5–6]. У контексті формування та розвитку музичних здібностей школярів ця думка набуває методологічного значення й розширює уявлення про природу музичності.

Ще на етапі навчання майбутній вчитель вже має усвідомити і осмислити роль музичних здібностей у житті людини, важливість їх розвитку для творчої самореалізації; ознаямитися з теоретико-методологічними основами формування здібностей; із положеннями про місце здібностей у структурі психіки, як якості мозку відображати об'єктивний світ; зумовленістю музичних здібностей музичними задатками, що виступають якісними властивостями психічних функцій; розвиток музичності в онтогенезі як системи загальних і спеціальних здібностей; взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх умов розвитку здібностей; можливість формування музичних здібностей лише за наявності й своєрідного поєднання спадкових задатків та відповідних соціальних умов, що забезпечують їх реалізацію; єдиний синкретичний (цілісний) комплекс музично-слухових, музично-естетичних здібностей та здібностей до музичної діяльності; умовність поділу означеного комплексу на елементи, що тісно пов'язані між собою й зумовлюють одні одних, а також положенням про музичні здібності як індивідуально-психологічних особливості та властивості, які є умовою успішного виконання різноманітних видів музичної діяльності [4, с. 14-15].

Особливого значення набуває усвідомлення майбутніми вчителями необхідності саме цілісного формування музичності в учнів, в основі якого лежать педагогічні впливи, що забезпечують динамічний розвиток усіх структурних компонентів музично-слухових, музично-естетичних здібностей та здібностей до музичної діяльності. Навчання на мистецько-педагогічних факультетах передбачає залучення майбутніх фахівців до різноманітних видів музично-творчої діяльності, в якій формуються здібності. У процесі вокально-хорової, диригентської та інструментально-виконавської підготовки отримує свій розвиток увесь комплекс музичності, при цьому розвивається і кожен його компонент – звуковисотний, ладовий, гармонічний слух, музично-ритмічне чуття, музично-слухові уявлення, емоційно-пізнавальні і раціонально-пізнавальні здібності, здібності до різних видів музичної діяльності тощо. Інтегруючою дисципліною виступає «Методика музичної освіти», саме її вивчення дозволяє розкрити прикладний зміст попередньо набутих знань і вмінь.

Втім, включення у музично-творчу діяльність майбутніх вчителів музичного мистецтва

та сформованість у них комплексу музичних здібностей ще не забезпечує їх готовності і здатності до цілісного формування музичності в учнів загальноосвітньої школи. Необхідно ще володіти методикою діагностики здібностей, адже систематичне діагностування дає можливість не лише виявити рівні і темпи розвитку як окремих компонентів музичності, так і всього комплексу у цілому, а й вчасно коригувати педагогічні впливи. Особливої актуальності це твердження набуває, коли вчитель має справу з нерівномірністю розвитку окремих здібностей у дитини і складністю її виявлення із-за компенсаторних властивостей музичних здібностей. Все це, відповідно, створює значні педагогічні проблеми.

Сьогодні набуває поширення й активно впроваджується у практику роботи школи діагностика музичної обдарованості учнів. Її метою стає отримання даних про якісні зміни окремих компонентів, що входять до структури музичності. Вже майже традиційною стала думка про те, що використання результатів діагностики в навчально-вихованому процесі дає змогу його максимально оптимізувати та з високим ступенем імовірності спрогнозувати результати навчання, передбачити можливий рівень розвитку музично-творчого потенціалу особистості, детальніше визначити зміст наступної педагогічної роботи та оптимальні методи навчання і виховання.

При цьому важливою виступає не лише констатація рівня розвитку окремих компонентів, але й встановлення взаємозв'язку між окремими особистісними якостями дитини. Це дає можливість індивідуалізувати педагогічні впливи, розвивати неповторну, особистісну музичність кожного учня.

Все це має чітко усвідомлювати майбутній вчитель музичного мистецтва. Його підготовка повинна передбачати набуття ним окрім музично-теоретичних знань та фахових умінь ще й готовності до цілісного розвитку музичності учнів.

Звичайно, висвітлені питання не вичерпують усіх аспектів порушеної проблеми, а лише в загальних рисах окреслюють шляхи її вирішення. Однак, на нашу думку, акцентування уваги майбутніх фахівців ще у процесі навчання на даний напрямок роботи в школі, дозволить сформувати їх здатність ефективного розвивати здібності дітей, розкривати їх художньо-творчий потенціал в умовах реального навчального процесу.

Список літератури:

1. Анцыферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системы. – В кн.: Психология формирования и развития личности / Отв. ред. Л. И. Анцыферова. – М.: Наука, 1981. – С. 3-19.
2. Артемьева Т. И. Методологический аспект проблемы способностей / Т. И. Артемьева. – М.: Наука, 1977. – 184 с.
3. Завалко К. Формування готовності майбутнього вчителя музики до інноваційної діяльності: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.02 / К. В. Завалко; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2014. – 39 с.
4. Коваль О. В. Формування музичних здібностей молодших школярів на уроках музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / О. В. Коваль; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2002. – 20 с.
5. Козир А. В. Теорія та практика формування професійної майстерності вчителів музики в системі багаторівневої освіти: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.02; 13.00.04 / А. В. Козир; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2009. – 43 с.
6. Лейтес Н. С. Способности и одаренность в детские годы / Н. С. Лейтес. – М.: Знание, 1984. – Новое в жизни, науке и технике. Сер. «Педагогика и психология». – № 4. – 78 с.
7. Муцмакер В. И. Синтез профессионально значимых качеств личности учителя музыки как условие формирования его педагогического мастерства / В. И. Муцмакер // Методологические проблемы музыкальной

- педагогіки: матеріали міжреспубліканської науково-практичної конференції /отв. ред. Э. Б. Абдуллин и А. Т. Осипенкова. – М., 1991. – С. 34-35.
8. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2002. – 514 с.
  9. Ростовський О. Я. Проблеми і перспективи музично-педагогічної освіти в Україні / О. Я. Ростовський // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Учитель музики – хормейстер в школі. Спеціальний випуск фахового збірника «Педагогічні науки» укладено за матеріалами науково-методичної конференції (Суми, 29-30 листопада 2001 р.). Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. – С. 83-89.
  10. Фейгин М. Э. Индивидуальность ученика и искусство педагога / М. Э. Фейгин. – М.: Музыка, 1968. – 79 с.
  11. Шевнюк О. Л. Теорія і практика культурологічної освіти майбутніх учителів у вищій школі: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.04 / О. Л. Шевнюк; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2004. – 44 с.

Дворник Ю.Ф., Коваль Е.В.

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА К ЦЕЛОСТНОМУ ФОРМИРОВАНИЮ МУЗЫКАЛЬНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

Статья посвящена проблеме формирования у студентов художественно-педагогических факультетов способности к целостному формированию музыкальных способностей учащихся. Раскрываются особенности этого процесса на этапе их профессиональной подготовки. Акцентируется внимание на необходимости моделирования будущей педагогической деятельности и практической подготовки, включая умение использовать эффективные методики формирования музыкальности учащихся. В статье рассматриваются условия, обеспечивающие динамичное развитие всех структурных компонентов музыкально-слуховых, музыкально-эстетических способностей и способностей к музыкальной деятельности. Указывается на необходимость овладения методикой диагностики музыкальных способностей, позволяющей выявлять уровни развития, как отдельных компонентов музыкальности ученика, так и всего комплекса в целом. На этапе профессиональной подготовки будущий учитель уже должен осознать и осмыслить роль и место музыкальных способностей в жизни человека, необходимость их формирования для творческой самореализации личности. Отмечается важность понимания особенностей процесса целостного развития способностей, знания принципов и методов формирования музыкальности учащихся общеобразовательной школы.

Ключевые слова: музыкальная одаренность, музыкальность, музыкально-слуховые способности, музыкально-эстетические способности, способности к музыкальной деятельности, целостное формирование.

Dvornyk Y.F., Koval O.V.

Nizhyn Mykola Gogol State University

THE FORMING OF READINESS AT FUTURE MUSIC ART TEACHERS TO THE HOLISTIC FORMATION OF PUPILS' MUSICALITY

Summary

The article is devoted to the problem of formation at students of pedagogical faculties the ability to the holistic formation of pupils' musical abilities. It is about the peculiarities of this process at the stage of their professional trained. The emphasis is focused on the necessity of modeling the future pedagogical activity, theoretical and practical preparation, that includes arming students with the method, which is forming the musicality of the students. The article discusses the conditions which insure the dynamic development of all the structural components of musical hearing abilities, musical aesthetic abilities and abilities to the musical activity. It is pointed to the necessity of mastering the technique of diagnostics of musical abilities that would allow to determine the levels of development of individual components musicianship of the pupil and the whole complex, too. At the phase of the professional preparation the future teacher should realize and comprehend the role and place of musical abilities in human life, the necessity of their formation for the creative self-realization. It is stressed on the importance of understanding the characteristics of the process of holistic development of the abilities and methods of forming the musicality at students of the secondary school.

Keywords: musicality, musical talent, musical hearing abilities, musical aesthetic abilities, abilities to the musical activity, holistic formation.